UNELE CONIDERAȚIUNI CU PRIVIRE LA ASPECTELE ETICE ALE EGOISMULUI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Valeriu CAPCELEA, dr.hab., conf.univ., Șeful Secției Nord a AȘM
vcapcelea@mail.ru

SOME CONSIDERATIONS ON THE ETHICAL ASPECTS OF EGOISM IN CONTEMPORARY SOCIETY

This article deals with the issue of ethical aspects of egoism in contemporary society. The author refers to the essence of egoism, the relationship between egoism and altruism, egoism and morality, and carries a description of egoism reasonable emerging from the conceptions of. Th. Hobbes and Jh. Rawls. In his option, egoism reasonable contribute to the development of morality because it assumes that the actions and deeds of egoism are based on reason contributing to care for the other. At the same time, the given article examines the fundamental types of egoism that manifest in contemporary society – egoism suitable and egoism unsuitable, and their specific features are characterized.

Key words: egoism, altruism, morality, egoism reasonable, egoism lighting, egoism suitable, egoism unsuitable, the common good.

În contextul lumii contemporane în care fenomenul egoismului este într-o continuă expansiune, ființa umană se află într-o permanentă „stare de prăbușire” morală și este necesară realizarea unui demers analitic care va preconiza reliefarea egoismului uman în general și manifestarea lui în condițiile societății contemporane, în mod special.

Acționând în spiritul raționamentului logic, omul ar trebui să contribuie în fel și chip la instaurarea în viața socială a principiilor echității și milei. Însă, practica societală provoacă și determină, în mod direct, o conduită care, din unghiul de vedere valoric și pragmatic este egoistă. Ea pare să fie unica modalitate justă de acțiunea oamenilor, care se manifestă destul de frecvent în viața cotidiană. Omul adeseori se află în astfel de situații când, vroind să dea dovadă de cumsecădenie și virtute este impus de circumstanțele vieții să acționeze pe ocolite sau să intre în contradicție cu principiile morale autentice. În acest sens, „din punctul de vedere al raționalității practice, comportarea

justă devine egoistă, nu conduita ghidată de echitate sau milă" [1, p.263]. În opinia eticienilor ruși Abdusalam Guseinov și Ruben Apresean „egoismul reprezintă o poziție în viață, conform căreia satisfacerea interesului personal este considerat binele suprem și, în consecință, fiecare om ar trebui să se străduie numai pentru a-și satisface în mod maximal interesul personal, ignorând interesele altor persoane sau interesul general și chiar încălcându-le pe ambele" [2, p.316]. Prin urmare, egoismul, este acel sistem de morală care pretinde a căuta principiul datoriei, regula conduitei noastre, reieșind din pornirile firești ale ființei noastre.

După cum au specificat filosofii și economiștii moderni Thomas Hobbes, Bernard Mandeville, Adam Smith, Claude Adrien Helvetius etc., egoismul este un motiv esențial pentru activitatea economică și politică, un factor important în existența socială. Această doctrină deține o bază economică bine definită: odată cu dezvoltarea relațiilor marfă-bani și a formelor lor inerente de diviziune a muncii, orice activitate privată axată pe crearea de bunuri și servicii competitive și, în consecință, pe recunoașterea publică a acestor rezultate, se dovedește a fi utilă din punct de vedere social. Prin urmare, în viziunea lor, egoismul ca facultate socială a persoanei este determinat de natura unor relații sociale, care se fundează pe utilitate. După ei, egoismul exprimă interesele „autentice" și „rezonabile" ale unei persoane, care se dovedește a fi fructuos, pe motiv că contribuie la binele comun, pentru că interesul general nu există separat de interesele private. Așadar, în opinia acestor cugetători, o persoană care își realizează în mod inteligent și cu succes propriul interes, contribuie la binele altor oameni, la binele comun.

În general, trebuie să afirmăm faptul că, fiind o rațiune a moralității, conceptele egoiste raționale sunt doar o formă rafinată a apologiei individualismului. Nu fără motiv, aceste idei s-au dovedit a fi altceva decât un epizod curios din istoria gândirii filosofice, economice și etice, pe motiv că ele dezvăluie o vitalitate uimitoare a conștiinței cotidiane, creând un anumit tip de viziune morală asupra lumii care se maturizează și se afirmă în domeniul unui spirit pragmatic în morală. Același lucru este valabil și pentru chestiunea ce ține de procedurile care atestă coincidența intereselor private cu cele generale și permit verificarea interesului privat pentru corespondența acestuia cu interesul general. Totodată, interesul general este întotdeauna reprezentat,

într-un fel sau altul, prin diverse interese private. Astfel, se poate presupune că progresul social și cultural al omenirii se manifestă prin faptul că interesele private ale unui număr tot mai mare de oameni se apropie sau coincid cu interesul general. Cu toate acestea, apropierea intereselor generale cu cele private nu constituie subiectul și rezultatul unor opțiuni importante sau al unor bune intenții, așa cum credeau iluminiștii și utilitariștii. Aceasta reprezintă procesul de formare a unei ordini sociale, desfășurate în istorie, prin care satisfacerea interesului general se materializează prin activitatea oamenilor care urmăresc interese private.

În țările dezvoltate, în special S.U.A., întreaga economie este construită pe relațiile sociale fundate pe principiile egoismului. Dacă ne referim la religie, egoismul nu este oportun, iar psihologia comportamentală susține că orice acțiune efectuată de o persoană are motive egoiste, deoarece se bazează pe instinctul de supraviețuire. În acest sens, eticianul austriac Kurt Baier, susține că „esența egoismului ține mai mult de o anumită trăsătură a situațiilor în care individul se comportă în mod egoist" [apud 3, p.227]. Astfel, comportamentul egoist apare în cazul în care un individ urmărește interesului propriu care intră în conflict cu scopurile altcuiva, în timp ce morala cere o abținere de la o asemenea conduită. Totodată, în societatea post-totalitară se resimt rămășițele moralității sovietice ale lui „*homo sovieticus*", în care nu era loc pentru nici un egoism - nici rezonabil, ori atotconsumător.

Se știe că fericirea generală a oamenilor nu poate deriva decât din binele nostru individual, din surplusul forțelor noastre personale, pe motiv că dacă nu suntem egoiști, binele general nu se poate realiza, deoarece dacă fiecare și-ar sacrifica viața și averea pentru alții, atunci lumea întreagă, încetul cu încetul, ar trebui să piară. Reieșind din aceasta putem conchide, că binele comun nu este decât o evoluție a binelui individual. Lucrând în interesul nostru personal, conservându-ne și îngrijindu-ne sănătatea, devenim un izvor de fericire pentru descendenții noștri, pentru că îi lăsăm a moșteni nu numai o constituție pregătită pentru a supraviețui, ci și o avere care constituie un alt mijloc esențial pentru a ieși triumfători din această luptă. Bunurile pe care le agonisim în favoarea noastră personală, transmițându-se din generație în generație, servesc utilității sociale, binelui altora. În cele din urmă, egoismul devine o cauză a fericirii altora, pentru că nu doar lasă lumii o moștenire din care derivă

binele general, pentru că, suntem în stare de a-i face pe alții fericiți, deoarece fericirea individuală nu poate să nu se răsfrângă asupra altor oameni.

O modalitate eficientă de limitare a egoismului o constituie altruismul (slujirea dezinteresată aproapelui, orice acțiune ce este folositoare altuia, iar nu celui care o îndeplinește) [1, p.25]. În acest caz, egoismul se manifestă ca o însușire morală a individului, ca un principiu personal, iar altruismul, ca un principiu etic, care îl obligă pe om să îndeplinească anumite cerințe extrinseci. În lumina acestor idei, este evident că problema etică reală reflectată în dilema altruism-egoism, constă nu atât în contradicția dintre interesul general și cel privat, cât în contradicția dintre Eu și Tu, dintre interesul meu și a celuilalt. Așa cum rezultă din definiția altruismului elucidată mai sus și din însuși esența cuvântului „altruism", este vorba despre contribuția dintre interesului general și interesele particulare a altor oameni. În acest sens, altruismul se deosebește de colectivism ca principiu ce îl orientează pe om spre binele comunității sau al grupului social.

În general, egoistul este capabil la fapte altruiste, iar pe de altă parte, persoana care nu-și consumă forțele sale prin sacrificii exagerate, este aptă să-i facă bine dispuși pe oamenii cu care comunică. Este evident că egoismul este opus altruismului, dar direcția conduitei altruiste ce este păgubitoare vieții individuale în favoarea dezvoltării vieții celorlalți oameni, pare a fi cu totul contrară egoismului. Cu toate acestea, dacă înțelegem esența altruismului în profunzimea sa, efectele lui nu pot fi defavorabile fericirii individuale. După cum egoismul poate contribui la creșterea fericirii sociale, tot așa altruismul sporește în mod destul de lent binele nostru personal. Așadar, altruismul presupune acțiuni dezinteresate îndreptate spre binele (satisfacerea intereselor) altui om (aproapelui) sau a binelui comun. Esența valorică și imperativă a caracterului contradictoriu al acestor poziții este certă: altruismul și egoismul ce contrapun unul altuia asemenea binelui și răului, virtuții și viciului.

Analizând viața socială din ultimele secole, putem susține cu certitudine, că nu există foarte mulți altruiști adevărați în istoria omenirii. Totodată, noi în niciun fel nu ignorăm meritele numeroșilor binefăcători și eroi ai speciei umane care s-au manifestat prin acțiuni altruiste timp de secole, dar, fiind sinceri, trebuie să remarcăm faptul că acțiunile de acest gen se produc și din dorința unor oameni de a-și satisface ego-ul personal. Acest lucru nu trebuie

negat, pe motiv că el nu reprezintă un rău. Egoismul adecvat este inerent oricărei persoane rezonabile și dezvoltate, constituie forța motrică a progresului social. În acest sens, dacă omul nu devine ostaticul propriilor dorințe, nu ignoră nevoile altora, acest egoism poate fi considerat rațional.

Totodată, oamenii care renunță la dorințele lor și trăiesc de dragul celorlalți (copii, soții, prieteni) constituie cealaltă extremă, în care propriile necesități sunt retrogradate pe plan secund, pot fi considerați anormali din punct de vedere social. În acest fel, ei nu se vor realiza din punct de vedere social, pentru că, în acest caz, este necesar de a se conduce în acțiunile sociale de principiul filosofic al mijlocului de aur în abordarea problemei subtile a egoismului.

În timp ce răul și viciul sunt respinse de conștiința morală în mod absolut, egoismul nu întotdeauna este înțeles ca un fenomen negativ și radical. Conștiința morală este gata uneori să se comporte „cu înțelegere" față de egoism. Dar, ar fi greșit dacă am considera aceasta drept inconsecvență și înclinare spre compromis a conștiinței morale. Mai degrabă ar trebui să constatăm în umbra acestei „toleranțe" existența unei probleme mai cuprinzătoare – nu numai din punct de vedere moral, ci și social. Egoismul este conceput deseori ca iubire de sine, adică el reprezintă un simț natural al autoconservării și a pietății față de sine însuși. Dar iubirea față de sine nu presupune numaidecât încălcarea intereselor străine. Adeseori egoismul este calificat ca înfumurare sau îngâmfare prin care pietatea față de sine poate să se realizeze din pe seama altor oameni. Dacă cercetăm aspectul doi al egoismului, cel al îngâmfării, el poate fi exprimat prin cuvintele: „Toți trebuie să slujească intereselor mele!", sau „Toți trebuie să respecte principiile morale, cu excepția mea, dacă mie nu-mi convine!", și în sfârșit, a treia poziție, care poate fi formulată astfel: „Fiecăruia îi este permis să-și urmărească interesele personale, după cum găsește el de cuviință!".

Determinarea fundamentală a egoismului, limitată de cerința „Nu face rău!", indică faptul că exclusivitatea interesului privat nu este o proprietate indispensabilă a egoismului. Suporterii egoismului ca răspuns la critică definesc egoismul reieșind din faptul că este incorect să tragem o concluzie din esența motivelor morale ale comportamentului cu privire la certitudinea semnificativă a acțiunilor care decurg din acestea. În opinia lor, la urma urmei,

interesul personal al unui individ poate include îndeplinirea cerințelor morale și promovarea binelui comun.

Potrivit doctrinei etice a egoismului rezonabil cu toate că fiecare persoană insistă, în primul rând, să-și satisfacă nevoile și interesele personale, printre ele trebuie să existe și acelea a căror satisfacție nu numai că nu contravine intereselor altor oameni, ci contribuie la binele comun. Acestea sunt interese rezonabile care pot fi înțelese corect de către individ. Conceptul în cauză a fost exprimat încă în antichitate de către Aristotel și Epicur, dar a fost dezvoltat plenar în epoca modernă, ca o parte componentă a diferitelor învățături sociale și morale din sec. XVII-XVIII, precum și din sec. al XIX-lea.

În această ordine de idei, este necesar, în primul rând, să definim prin ce se deosebește egoismul rezonabil de cel nerezonabil. Premisa inițială a egoismului rezonabil are la bază două teze: a) străduința pentru propriul beneficiu, contribuția la beneficiul altor oameni și a societății; b) întrucât binele reprezintă un beneficiu, în cazul când individul perseverează să-și materializeze propriul beneficiu, el poate contribui la dezvoltarea moralei. În practică, atitudinea rațional-egoistă este exprimată prin faptul că individul își alege propriul bine, care constituie ceea ce coincide cerințelor moralității. Principiul utilității indică tuturor să persiste a obține cele mai bune rezultate, să decurgă din aceea că utilitatea, eficiența și succesul sunt valorile supreme. În varianta rațional-egoistă, acest principiu obține un conținut etic, este confirmat de rațiune și moralitate. Dar, chestiunea cum contribuie beneficiul privat la obținerea binelui comun rămâne deschisă ca chestiune practică pentru societate în general, dar, mai ales, pentru societatea contemporană.

Întrebarea dificilă care apare, în acest sens, se referă la posibilele motive pentru a determina dacă un egoism poate fi rezonabil. Această problemă, a fost elucidată mai întâi de filosoful englez Th. Hobbes în epoca modernă, iar în societatea contemporană a fost conceptualizată de filosoful politic american John Rawls. După Rawls, în condițiile în care bunurile colective sunt create prin eforturile multor indivizi, neparticiparea unui individ la acest proces este cu adevărat nesemnificativă. Și viceversa, dacă nu s-ar depune eforturi colective, nici măcar acțiunile decisive ale unora nu ar aduce niciun rezultat [a se vedea: 4].

Egoismul rezonabil se manifestă prin ignorarea nevoilor și confortului celorlalți oameni, concentrează toate acțiunile și aspirațiile unei persoane pe

satisfacerea necesităților sale, care sunt, deseori, conjuncturale. Totodată, egoismul rezonabil derivă și din nevoile emoționale și fiziologice ale unei persoane, dar, în același timp, el este echilibrat de rațiune, care distinge *homo sapiens* de creaturile care acționează în mod pur instinctiv.

În cazul în care încrederea exclusivă în iubirea de sine „sănătoasă" conduce în practică la o apologie a egoismului, tot așa dorința de afirmare cu voință puternică a interesului comun ca interes real al tuturor membrilor societății conduce la o satisfacție preferențială ascunsă a intereselor acelui grup social care își proclamă scopul de a se îngriji de interesul comun. Deși în epoca Iluminismului egoismul rezonabil a apărut ca o doctrină menită să elibereze o persoană, la mijlocul sec. al XX-lea el era perceput ca o formă particulară de a depăși și reglementa voința individuală.

Trebuie să remarcăm faptul că există în cadrul eticii și concepția egoismului iluminat. Într-o formă explicită sau implicită, doctrina egoismului iluminat presupune o coincidență fundamentală a intereselor oamenilor datorită unității naturii umane. Cu toate acestea, ideea în cauză se dovedește a fi speculativă în explicarea acelor cazuri în care punerea în aplicare a intereselor diverșilor indivizi este asociată cu realizarea unui anumit bine care nu poate fi împărtășit (de exemplu, într-o situație unde mai multe persoane sunt incluse într-un concurs pentru o bursă pentru a studia la o universitate). Prin urmare, nici speranțele pentru bunăvoința reciprocă, nici aspirațiile pentru o legislație judicioasă sau organizarea rezonabilă a afacerilor nu pot contribui la rezolvarea unui conflict de interese.

Unii oameni cred că egoiștii trăiesc foarte bine în societatea post-modernă, fac ceea ce trebuie: se gândesc doar la ei înșiși și, de fapt, obțin succes. Dar, în realitate, legile relațiilor umane au un efect negativ asupra acelor oameni care nu vor ridica un deget fără a obține un câștig personal. Mai devreme sau mai târziu, oamenii se vor îndepărta de egoiști, deoarece comportamentul lor este inacceptabil din punct de vedere social. Astfel, egoiștii nu vor putea începe o relație normală/serioasă cu nimeni, pe motiv că corelația se va limita întotdeauna la contacte superficiale. În acest sens, singurătatea este cea mai cumplită pedeapsă pentru egoiști.

În viața socială, o persoană manifestă în mod inevitabil un egoism rezonabil, dacă acțiunile și faptele lui sunt combinate cu grija pentru celălalt.

Însă, în condițiile contemporane, apare în mod legitim o întrebare: Cum putem să asigurăm eficiența unei viziuni mai largi asupra binelui? După cum ne indică practica social-morală, individului îi este proprie tendința de a satisface un interes privat care să contribuie la binele comun. De aceea, este nevoie de anumite eforturi sociale ale comunității, prin intermediul unor organe specializate ale instituțiilor sociale împuternicite cu aceste prerogative în lupta cu parazitismul social, pentru înfăptuirea echității, care se reduce la aceea că fiecare membru al comunității, în mod incontestabil, își va aduce contribuția, în dependență de forțele sale, la binele comun. Altfel spus, echitatea se fundează pe limitarea egoismului. O atare limitare devine posibilă prin intermediul constrângerii individului de a adopta unele îndatorii și a-și asuma obligațiunilor respective. Însă adoptarea obligațiunilor ca atare poate fi în contradicție cu egoismul ca poziție a personalității, care insistă asupra caracterul exclusiv al interesului privat. Obligațiunile sunt acceptabile de către egoist numai în cazul în care ele corespund intereselor lui personale. Totodată, egoistul este de acord să-și onoreze promisiunile, să-i respecte pe alții, să nu le provoace suferințe, să le acorde ajutor cu condiția ca el să-și poată realiza propriul interes. Dacă este vorba despre sporirea bunurilor personale, virtutea și justețea sunt prejudiciate de comportamentul rațional, conceput în spirit mercantilist. În cadrul conflictului dintre raționalitatea mercantilistă și justețea morală, egoistul, de obicei, trece de partea raționalității care se plasează în afara moralei punând sub semnul întrebării sensul și justețea obligațiunilor impuse de către societate.

Așadar, limitarea egoismului în societatea contemporană trebuie să poarte, în mod necesar, nu numai un caracter juridic, dar și moral. Variabilitatea pozițiilor morale reale pe care le-am stabilit anterior, ce sunt adesea exprimate printr-un singur cuvânt „egoism”, este esențială pentru înțelegerea egoismului ca atare. Ar fi greșit să privim această analiză ca un fel de șmecherie intelectuală prin care moralitatea altruistă universală se strecoară în cadrul egoismului pentru a-l depăși din interior (precum Odyseus și însoțitorii săi au acționat folosind calul troian). Dimpotrivă, distingând formulele egoismului, se relevă posibilitatea ca el să nu conțină întotdeauna în sine răul. El poate fi non-rău și binevoitor în măsura minimă care poate fi asigurată de respectarea cerinței: „Nu face rău!”.

Criticii egoismului exprimă opinia că iubirea excesivă de sine constituie o doctrină morală, dar care are, totuși, un conținut imoral. Într-adevăr, dacă principalul scop al unui individ constă în realizarea interesului personal, îndeplinirea cerințelor extrinseci nu este semnificativă pentru el. Astfel, interesul personal se transformă în unul exclusiv, deoarece în situații extreme un egoist poate recurge la încălcarea interdicții fundamentale expuse în *Decalogul* biblic – „Să nu ucizi!", „Să nu furi!" „Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău!", etc. [5, Ieșirea, 20:13,15,16].

Analizând viața societății contemporane globalizate putem scoate în vileag un șir întreg de semne ale egoismului neadecvat: indiferent despre ce ai dialoga cu un individ care este adeptul acestui mod de a fi, trebuie să discuți, într-un fel sau altul, despre personalitatea lui remarcabilă, pentru că el crede că există doar două opinii - a lui, ce este justă și a altora, care este eronată. În același timp, acest tip de egoist știe să găsească calea de a ieși din situații dificile cu ajutorul altora, fiind concomitent indolent față de toată lumea, cu excepția sinelui său, sperând că alții vor ceda, iar el nu va accepta nici un compromis. De obicei, un egoist neadecvat acționează în conformitate cu sloganul din *Sfânta Evanghelie după Matei*: „De ce vezi paiul din ochiul fratelui tău, și bârna din ochiul tău nu o iei în seamă?" [5, Matei, 7:3]. Totodată, acest tip de egoist în oricare dintre acțiunile și faptele sale, încearcă să caute un beneficiu sau îl solicită în mod sincer.

În comparație cu egoismul neadecvat, în societatea mileniului III, un egoist absolut adecvat este un om care știe să-și apere punctul de vedere, refuzând la acțiuni și fapte care, după părerea lui, poate produce răul; este dispus la compromis, poate să se apere pe sine sau cei dragi prin orice mijloace în cazul dacă există o amenințare sau un pericol. În același timp, el nu-i ascultă pe alții, dar, totodată, nu îl verifică pe celălalt, poate efectua o alegere în favoarea lui, fără a fi chinuit de o anumită vinovăție, acorda atenție, în primul rând, propriilor interese, dar, totodată, înțelege că există o altă modalitate de a privi lucrurile. Astăzi egoistul adecvat nu este copleșit de frica de a-și expune propriul punct de vedere, chiar dacă acesta contrazice opiniei majorității, poate să-i critice pe alții fără să apeleze la injurii, să respecte dorințele partenerului, dar, în același timp, i-a în considerare în procesul acțiunii propriile principii morale.

Bibliografie:

1. CAPCELEA, V. *Etica și comportamentul civilizat*. Ed. a 2-a, rev. și adăug. București: Ed. Pro Universitaria, 2022, 340 p. ISBN 978-606-26-1503-1.
2. ГУСЕЙНОВ, А.А.; АПРЕСЯН, Р.Г. *Этика: Учебник*. Москва: Гардарики, 2000, 472 с. ISBN 5-8297-0012-3.
3. *Tratat de etică*, ed. Peter Singler: trad. coord. de prof. univ. Vasile Boari și Raluca Marincean: cuv. înainte de V. Boari. Iași: Ed. Polirom, 2006. 608 p. ISBN 978-9734-6024-38.
4. РОЛЗ, Дж. *Теория справедливости*. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995, 535 с. ISBN 5-7615-0365-4.
5. *Biblia sau Sfânta Scriptură*. București: Ed. Institutului Biblic și de misiune Ortodoxă, 2015, 1428 p. ISBN 978-973-616-119-3.